

Bir Gastronomi Turizmi Etkinliği Olarak Agro Turizm: Alternatif Mi, Gereklilik Mi?

Sadık Can Gazelci¹

Melda Gazelci²

Nevin Şanlıer³

Özet

Gastronominin çok disiplinli bir bilim dalı olması, geçmişten günümüze kültürlerin bir yansıması ve gıdaların tarladan çatala kadar geçen süreci kapsamı oldukça önemlidir. Gastronomide önemli bir etken olan tarım bir turizm aktivitesi olarak ele alınmaktadır. Tarım turizmi olarak bilinen agro turizmin gastronomiye katkısı hakkında somut ve önemli katkıları bulunmaktadır. Agro turizmin sunduğu faaliyetler, kırsal çiftlikler ve günlük uygulamalar ekseninde yer almaktadır. Bu nedenle, bu çalışma gastronomi turizmi kapsamında agro turizmin bir alternatif turizm mi yoksa gerekli bir turizm türü mü olduğu üzerine gerekçeler sunmak amacıyla planlanmış ve yürütülmüştür. Gastronomi turizmi kapsamında agro turizm, sağladığı katkıları ve sürdürülebilir kabul edildiği için önem arz eden bir turizm türü olarak kabul görebilir. Agro turizmin ve gastronomi turizminin sürdürülebilirliği açısından, agro turizmin bir alternatif turizm olmasından çok Türkiye için gerekli bir turizm türü olduğu görüşü savunulmaktadır.

Giriş

Geçmişten günümüze insan hayatını çeşitli yönlerden şekillendiren pek çok neden sonuç ilişkisine bağlı olarak değişim ve gelişim oluşmuştur ve oluşmaya da devam edecektir. Kronolojik olarak tarihin ilk zamanlarından beri

- 1 Öğr. Gör., Ankara Medipol Üniversitesi, Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, sadik.gazelci@ankamedipol.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9001-5959
- 2 Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, melda.gazelci@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5865-3843
- 3 Prof. Dr., Ankara Medipol Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Beslenme ve Diyetetik Bölümü, nevin.sanlier@ankamedipol.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5937-0485

insanların yaşam tarzını belirleyen unsurlar modern hayatın da başlamasına yol açmıştır. Bu başlangıca sebep olan çeşitli nedenlerden birisi de tarımdır. Tarımın uygulanmaya başlanması ile oluşan değişiklikler hayat koşullarını ve insanın sosyal ilişkilerini etkileyerek geri dönülmez bir yola girilmesini sağlamıştır (Aytan, 2021). İnsanların yapmış olduğu bu seçim, avcı toplayıcılık sonrasından gurme olana kadar ilerleyecek olan sürecin ilk adımlarındandır. Tarımsal gıda kaynaklarına erişim ve beslenme, geçmişte sadece karın doyurmak ve günlük enerji ve besin öğeleri ihtiyacının karşılanması olarak bilinirken son dönemlerde bulaşıcı olmayan dejeneratif hastalık risklerinin azaltılmasında, sağlığın korunmasında ve geliştirilmesinde, ekonomik kazanç elde etmede ve turizm hareketlerine katılmada etkili olmaktadır.

Günümüzde, dünya çapında özellikle gelişmekte olan ülkelerde çoğunlukla kitlesel turizmin egemenliği devam ederken, pek çok ülke kitlesel turizmin yol açtığı çevre kirliliği ve taşıma kapasitesinin aşılması gibi zararlar nedeniyle daha çok alternatif turizm türlerine yönelmeye çabalamaktadır (Kaypak, 2012; Bahar, 2003). Bu yüzden turizm aktiviteleri şehir merkezlerinden uzaklaşmaya başlamış ve turizm sektöründe kırsal alanlar da ön plana çıkmaktadır. Kırsal bölgelerdeki ve kırsal yerleşimlerdeki doğal alanların turizm amaçlı kullanımı hızla artmaktadır. Bu bağlamda, tarım turizmi olarak da bilinen agro turizm, son yıllarda kırsal bölgelerde önemli bir turizm seçeneği olarak sunulmakta ve gelişmektedir. Bu tür bir turizm günlük aktivitelere katılma, çiftlik evlerinde konaklama, doğal geziler, eğlence, alışveriş ve bazen eğitim vb. etkinlikleri içerebilmektedir.

Türkiye binlerce yıl boyunca çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmış zengin bir tarih ve kültür birikimine sahip olup, üç tarafının denizlerle çevrili olduğu, dağlarının, ovalarının, vadilerinin, göllerinin ve nehirlerinin bulunduğu mükemmel bir coğrafi konumda yer almaktadır. Her mevsimin yaşandığı ve ikliminin turizme uygun olması sebebiyle, Türkiye alternatif turizm seçenekleri için büyük potansiyellere sahiptir ve farklı turizm türlerine daha fazla önem verilmesi gerekmektedir.

Oldukça köklü bir geçmişe sahip Anadolu coğrafyası mutfak kültürü, gastronomi turizmi ile son zamanlarda hızla gelişmektedir (Aksoy & Sezgi, 2015). Bu gelişim, gastronominin birçok unsuru barındırması ile doğrudan bağlantılıdır. Farklı sektörleri ve turizm türlerini bir araya getiren gastronomi turizmi kapsamına agro turizm de dâhil olmaktadır. Bu çalışmada, “Gastronomi turizmi kapsamında agro turizm bir alternatif turizm mi yoksa gerekli bir turizm türü mü?” olduğu üzerinde durulmuştur. Konuyla ilgili olarak; tarımın gelişim süreci, alternatif turizm, gastronomi ve agro turizm kavramları ile tarımın gastronomi turizminde oluşturduğu

fırsatlar, agro turizm uygulamaları ve agro turizmin sağlayacağı fayda konuları irdelenmiştir.

1. Tarımın Gelişimi

Besinlerin ve hammadde sağlamak amacıyla hem bitkisel hem de hayvansal kaynakların biyolojik olarak üretilmesi, planlı ve yönlendirilmiş bir şekilde kullanması tarımı tanımlamaktadır (Gürler, 2008). Tarım; bitki ve hayvan yetiştirme, bitkisel ve hayvansal ürünleri elde etme, nitelik ve niceliklerini iyileştirme, pazara hazırlama, saklama ve değerlendirme ile ilgili bir bilim dalıdır (Eser, Geçit & Emeklier, 2000). “Bereketli Hilal” adı verilen ve günümüzde Türkiye, Irak, İran, Suriye, İsrail, Ürdün ve Lübnan’ın bir bölümünü kapsayan bu bölgede yaşayanlar tarım uygulamalarının öncüleri olmuştur (Köksel & Şanlıer, 2021). Ünsal (2021)’e göre ise Orta ve Ön Asya’dan Hazar Denizi’nin güneyinden İran ve Hindistan’a, Fırat ve Dicle nehirlerinin suladığı Doğu ve Güneydoğu Anadolu, Kuzey Suriye, Güney İran ve Nil nehrinin hayat verdiği Mısır’a kadar uzanan çok kenarlı bir alanda tarım hareketleri başlatılmıştır.

Son yıllarda, Şanlıurfa Göbeklitepe’de Alman arkeolog Klaus Schmidt tarafından yapılan kazı çalışmalarında, insanoğlunun günümüzden yaklaşık 12000 yıl önce tarıma başladığı kabul edilmekte ve avcı toplayıcı yaşamdan yerleşik hayata geçilerek “Neolitik Devrim” olarak bilinen değişiklikler başlamıştır. İlk uygulamalarının bu kadar eski tarihlere dayanmasına rağmen günümüzdeki yöntemlere yakın olan üretimin başladığı tarih daha yakın zamanlarda gerçekleşmiştir. Genellikle buğday ve arpanın M.Ö. 7000 tarihinde ekilip biçilmesine karşın tümüyle ehlileştirilmiş buğday tarımını M.Ö. 4500’lerde başlamıştır (Ünsal, 2021).

Tarımın başladığı yerlerden olan Anadolu’da tarihin erken zamanlarından beri faaliyetler devam etmektedir. Tarım ve hayvancılık hep önemli bir geçim kaynağı olmuştur. Anadolu’da yaşamış medeniyetlerden Hititler, Urartular, Frigler ve Lidyalılar tarımı, ekonomilerinin en önemli katkı sağlayıcısı olarak görerek kıtlık ve kuraklık gibi tehlikelere karşı tahıl depolamış ve ihtiyaç halinde komşu ülkelere göndermişlerdir (Bülbül, 2017). Bu sayede, tarım ürünleri ekonomik katkısının haricinde ülkeler arası etkileşimlerde de tarihin erken zamanlarından beri rol oynamıştır.

Böylesine önemli bir sektör olan tarım hakkında uygulamalar değişerek üretim sürecinin gelişimi sağlanmıştır. Bu gelişim sırasıyla toplayıcılık, avcılık ve balıkçılık, ilkel tarım, geçimlik tarım, uzmanlaşmış tarım ve modern tarım olarak adlandırılmaktadır (Doğan, Arslan & Berkman, 2015). İlk zamanlarda tesadüfen başlayan tarım ile günümüz uygulamaları arasındaki fark

ekonomik, siyasi, besleyici değerler gibi pek çok açıdan değişmiştir. Endüstri 4.0 minvalinde tarım 4.0 ele alındığında robotlar, yapay zekâ, dikey çiftlikler, güneş enerjisinin kullanıldığı sistemler ve dronelar (zirai insansız hava aracı) ile teknolojinin tarım sektöründe uygulanması ürünlerdeki maliyetin azalmasına, veriminin artmasına, su ve yakıtın minimum kullanımına yol açmaktadır (şekil 1) (Kılavuz & Erdem, 2019).

şekil 1: Zirai İnsansız Hava Aracı Drone ile İlaçlama

Kaynak: <https://www.drone.net.tr/blog/zirai-insansiz-hava-araci-1275.html>

Tarih boyunca önemini hiçbir zaman kaybetmeyen tarım, gerekli doğal kaynağa ve nitelikli iş gücüne sahip destinasyonlar için önemli bir endüstri haline gelmiştir. Gelişmiş bir tarım endüstrisine sahip bir destinasyonun potansiyelleri arasında istihdam ve gastronomi gibi unsurlar ön plana çıkmaktadır. Bir yörenin gastronomisi açısından tarım uygulamalarının gelişmişliği ve çeşitliliği yeme-içme alışkanlıklarını etkileyebilmektedir. Gelişmiş tarım uygulamalarının katkıları arasında ekonomik faydadan bahsetmek de mümkündür. Üretimin olumlu sonuçlanması durumunda alım gücü de artacağından tarım destinasyonunda nispeten daha gelişmiş bir mutfak kültürüne sahip olacağı söylenmektedir. Bunlara ek olarak tarım uygulamaları yöre insanına turizm aktivitelerine katılmak için de fırsat oluşturabilmektedir.

2. Alternatif Turizm

Turizm kavramını açıklarken birden fazla tanıma ulaşmak mümkündür. Bunun nedeni, turizmin çok yönlü ve disiplinler arası bir yapıya sahip olmasıdır. Etimolojik olarak “tornus” kökünden türetilmiş olan turizm kavramında bir dolaşma ve geri dönüş esastır. Turizmi açıklarken sürekli kalış şekline dönüşmeyen bir gezme, gidilen yerde geçici bir kalış ve ikamet edilen yere dönüş söz konusudur (Usta, 2014). Turizmin tarihsel süreci göz önüne alındığında, uygarlık tarihi kadar eski olduğunu söylemek mümkündür.

İmparatorlukların inşa ettiği yolların keşif; askeri, eğlence ve vergi toplama amaçlı olarak kullanılmış, ilk kâşifler, nakliyeciler ve tüccarlar modern seyahat çağının temellerini atmıştır (Özdemir & Büyükkuru, 2019). Zamanla farklı amaçlarla gerçekleştirilirken seyahatlerde turizm amaçlı geziler de düzenlenmiştir. Turizm seyahatleri günümüzde bazen kültürel bazen tatil bazen de dini amaçlı olabildiği gibi ziyaretçilere alternatifler de sunmaktadır.

Turizm endüstrisi dünyanın çeşitli yerlerinde birçok toplum ve ekonomide önemli bir güç haline gelmek için faydalanılan bir sektördür. Ancak, turizm sektörünün ekonomik ve kültürel gibi pek çok olumlu etkilerinin yanı sıra turizmde taşıma kapasitesini aşır çevreye zarar vermesine neden olması gibi olumsuz etkileri de bulunmaktadır. Bu nedenle büyük katılımlarla gerçekleşen kitle turizminin sonuçlarını azaltmak için alternatif turizm dikkate alınmaktadır. Dünya genelinde 1990'lı yılların ortalarından itibaren dikkat çekici olan alternatif turizm kavramı, deniz-kum-güneş kaynaklı kitle turizmine alternatif olarak gelişen turizm çeşitlerini yansıtmaktadır (Hacıoğlu & Avcıkurt, 2008). Alternatif turizm kavramı, kitle turizmi dışındaki her türlü turistik faaliyeti kapsamaktadır. Oluşturduğu sorunlar nedeniyle kitle turizmine yönelik eleştiriler artmış, bu nedenle doğal, sosyal ve toplumsal değerlerin sürdürülebilirliğini sağlamak için alternatif turizm bir umut olarak görülmüştür (Pektaş, 2018).

Turizm destinasyonun özelliklerine uygun, yerel düzeyde olumlu etkileri artıran ve olumsuz sonuçları azaltan, kitle turizminin aksine küçük ölçekli ve bireysel ziyaretleri artıran, sürdürülebilir ve bütünsel turizm gelişimini destekleyen turizm türleri alternatif turizm ile bağdaştırılmaktadır. Alternatif turizmin oluşmasını sağlayan temel etkenler, turizmin gittikçe artan olumsuz çevresel etkilerinin fark edilmeye başlanması, yeni turistik aktivitelere karşı olan talebin artması, ekonomik ve çevresel etkenlerin önem kazanması ve turizm pazarındaki genel eğilimlerin alternatif turizm çeşidine doğru kaymasıdır (Yıldız & Kalağan, 2008). Alternatif turizm; geleneksel, klasik kitle turizmi ve şehir turizminin olumsuz etkilerini azaltmak için oluşturulmuş, yeni turistik ürünlerin bir araya getirilmesiyle oluşan bir turizm türüdür (Hacıoğlu & Avcıkurt, 2008). Kitle turizmi ve alternatif turizm arasındaki temel farklar Tablo 1'de gösterilmiştir (Gartner, 1996).

Tablo 1: Kitle Turizmi ile Alternatif Turizm Karşılaştırması (Gartner, 1996)

	Kitle Turizmi	Alternatif Turizm
<i>Genel Özellikler</i>	Kısa vadeli hızlı gelişim Maksimize eder Sosyal ve çevreye duyarız Uzaktan kumanda Niceliksel ve fiyat temelli Yoğun tatil dönemlerinde, mevsimsel Her yerde turizm gelişimi	Uzun vadeli yavaş gelişim Optimize eder Sosyal ve çevreye duyarlı Yerel kontrol Niteliksel ve değer temelli Kademeli tatil dönemlerinde, mevsimsel değil Sadece uygun yerlerde turizm gelişimi
<i>Turist Davranışları</i>	Büyük gruplar Sabit program ve yönlendirilen turistler Rahat ve pasif	Küçük gruplar ve aileler Turistlerin karar verdiği programlar Talepkar ve aktif

Alternatif turizm türleri, turizm aktivitelerinin çeşitlendirilmesi yoluyla bir bölgedeki turizm gelişiminin ve turistlerin zamana ve mekâna daha dengeli dağılıma olasılığını artırarak görece daha az kalkınmış alanlarda turizmin faydalarına ulaşma fırsatı sağlamaktadır (İlhan, 2019). Alternatif turizm, çeşitli turizm faaliyetleri sayesinde farklı bölgeleri turizm faaliyetlerine dâhil eden, belirli bölgelerdeki yoğunlaşmayı azaltıp turizmi tüm yıl süresince yayan, çevre, yerel halk ve turistlerle ilişkileri güçlendiren bir turizm türüdür (Çelik, 2018). Bu nedenlerden dolayı hem yöresel bölgelerde hem de kitle turizminden ayrışan alanlarda alternatif turizmin türlerine rastlamak mümkündür.

Son yıllarda destinasyonlar turizm potansiyellerini en verimli şekilde kullanmak ve değişen şartlara ayak uydurmak için yeni stratejiler üreterek dünya turizm gelirlerinden daha fazla pay alabilmek için sürekli bir rekabet halindeyken alternatif turizm kavramı da ön plana çıkmıştır. Alternatif turizm faaliyetleri arasında; kongre, spor, macera, eko, termal, apiturizm ve agro turizm gibi turizm türleri yer almaktadır. Turizmin hizmet ve ürünlerinin çeşitlendirilmesindeki amaç alternatif turizm faaliyetlerini geliştirmek ve çeşitlendirmektir (Uğuz, 2011).

3. Agro Turizm Kavramı

Gastronomi turizmi kapsamında ele alınan agro turizm “doğadan zevk alma ve doğanın değerini bilme” olarak değerlendirilerek doğa ve gastronomiye ilgisi olan insanlar bu turizm türüne önem vermektedirler (Özkaya & Can, 2012). Agro turizm, hem modern hem de geleneksel olarak

tarıma dayalı, turistlerin çiftlik evlerinde ve pansiyonlarda konaklayarak doğayla iç içe çeşitli tarımsal etkinliklere katılabildiği, aynı zamanda kırsal bölgelerdeki ekonomide hareketlilik sağladığı ve bölgesel kalkınmaya katkı sağlayan sürdürülebilir ve alternatif bir turizm türüdür (Civelek & Karadağ, 2020). Agro turizm, tarım işletmelerini veya yöreleri ziyaret ederek buralarda yapılanları gözlemlemek, üretilen yiyecek içeceklerden tadım yapmak, buralarda çalışmak, bölgedeki eğlence ve festivallere katılmak gibi birçok gastronomi aktivitesini kapsayan bir özel ilgi turizmdir (Çavuşoğlu, 2012). Agro turizm gün geçtikçe önemi artan, özellikle kırsala sağlamış olduğu katkılarla dikkat çekmekte ve içerdiği özel aktiviteler ile kültür, doğa ve çevre ile iç içe, tarımla bütünleşmiş, kültürel değerler içeren ve diğer turizm türleriyle de oldukça kolay bütünleşebilmektedir (Yavuzaslanoğlu & Yavuz, 2012).

Doğayla iç içe olması sebebiyle, diğer turizm aktivitelerine kıyasla agro turizmin oluşturabileceği tahribatlar en aza yakın olarak görülmektedir. Kırsal turizm ve çiftlik turizmi ile benzer şekilde olmasının yanı sıra agro turizm, tarımla ilgili bağcılık gibi etkinlikleri kapsarken kırsal turizm ve çiftlik turizmi ayrıca kampçılık, el işçiliği pazarları, safari sürüşleri, macera sporları, yürüyüş parkurları ve kırsal alanda yer alan her türlü turist aktivitelerini de içerebilmektedir (Pezikoğlu, 2012). İçermiş olduğu uygulamalar ile agro turizm yöre halkının sosyo-ekonomik açıdan gelişimine katkı sağlarken gelirlerinin bir kısmı da doğal değerlerin korunmasına ve geleneksel kültürlerin yaşatılmasına katkı sağlamaktadır (Türkben, Gül & Uzar, 2012).

Dünyanın dört bir yanındaki birçok şehir sakini, tatilleri sırasında bilgilerini artırmak ve bazı yaşam becerileri eklemek için bir yöntem olarak kırsal ve tarımsal deneyimler aramaktadır. Özellikle COVID-19 pandemi süreci, insanları apartmanlarda geçirdikleri süre boyunca yaşamları ve hayatta kalma becerileri hakkında tekrar düşünmeye sevk ettiği kabul edilmektedir (www.slowfood.com, 2020). Samarathunga & Gamage (2020)'e göre, ebeveynler çocuklarını, hayatın benzeri görülmemiş zorluklarında hayatta kalabilmeleri için tarım ve çiftçiliği içeren temel yaşam becerileri ile donatmayı düşünmekte ve insanların basit yaşam biçimlerini, bitki dikmeyi, bahçeciliği ve çevrelerindeki çevreyi anlamayı öğrenebilecekleri agro turizme olan talep gelecekte artacaktır. Bu açıdan bakıldığında, agro turizm aynı zamanda rekreatif bir boyut da kazanmaktadır. Şehrsel rekreasyon alanlarında çoğunlukla kapalı mekanlarda gerçekleştirilen eğlenme ve kültürel faaliyetlerin aksine, agro turizmde açık alanlarda aktiviteler gerçekleştirilmektedir.

4. Gastronomi Turizmi

Yemek, herhangi bir seyahatin önemli bir parçasıdır. Seyahat edenler ile turistler son yıllarda daha maceracı hale gelmişken; yerel mutfağı deneyimlemek, yerel yemekler ve yemek kültürü ile deneyler yapmak istemekte, bu da yemeği destinasyon imajının önemli bir parçası haline getirmektedir (Du Rand & Heath, 2006). Bir yöreye ait yiyecek ve içeceklerin hem üretilmesinde hem de tüketilmesinde yöresel tekniklere ihtiyaç duyulduğu kadar gastronomi unsurlarından da faydalanılmaktadır. Bu sayede üretilen gıdalar sadece bir tüketim unsuru olmaktan çıkıp pazarlanabilir ve sürdürülebilir bir boyut kazanabilmektedir (Yavuz & Özkanlı, 2019).

Çok disiplinli bir bilim dalı olması ve çok yönlü araştırma alanına sahip olması nedeniyle gastronomi kavramı tek bir tanımla sınırlandırılmamalıdır. Gastronomiyi, yiyecek içecekleri tarihsel süreçte en başından günümüze kadar çok yönlü araştıran, sorgulayan, güncel uyarlamalarını ve uygulamalarını sağlayan, çalışmalara konu eden bir bilim dalı olarak ele almak mümkündür. Gastronomi; kültürlerin yansımaları, yiyecek içecek deneyimi ile ilgili gıdaların hazırlanması, pişirilmesi ve sunulması ile deneyimleri inceleyen sanat ve bilim dalıdır (Sarışık & Özbay, 2015). Camiruaga'e göre gastronomi üç tematik alana dayanmaktadır (akt: Koerich & Müller, 2022). Bunlar:

- Gıdanın mutfak sürecinde geçirdiği dönüşümleri, bunların algıyı nasıl etkilediğini ve beslenme özelliklerini inceleyen gıda bilimi,
- Bir halkın tarihsel evriminin ürünleri olan kimliklerin oluşumunda gıda, yemeğe katılım, kültürel ve sosyal yapıları yeniden üretme yeteneğini analiz eden sosyal ve insani bilimler,
- Gıda üretimi ve ticarileştirilmesi, gastronomi restorasyonu, konaklama ve turizm endüstrisi ile ilgili konuları analiz eden ekonomik ve idari bilimlerdir.

Gastronomi turizmi, sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunma potansiyeline sahiptir, ancak gelişmeler benzersiz ve otantik deneyimler yaratma becerisine bağlıdır (Okumuş, 2020). Son yıllarda dikkat çekici olarak ön plana çıkan gastronomi turizmi de destinasyonların kullanmaya başladığı önemli bir pazarlama stratejisidir. Bu doğrultuda gastronomi turizmine sağladığı katkılarla ürün kaynağı oluşturmada tarım, tarihi değerleri ve özgünlüğü ön plana çıkarmada kültür, hizmet kalitesi ile bölgelerin çekici ve pazarlanabilir olmasında da turizm önemli rol oynamaktadır (Cömert & Özkaya, 2014).

Gastronomi turizminin bir bölgeye sağlayabileceği faydalar arasında yöresel ürünlerin tanıtılması ve pazarlanması, gelir ve istihdam fırsatı

oluşturarak işsizliği azaltma etkisi, toplumsal ve kültürel etkileşimi artırması yer almaktadır (Akkaya & Özcan, 2019). Gastronomi turizmi katılımcıları olan gastronomi turistleri, farklı ve özgün deneyim yaşamak istedikleri zaman kırsal alanlarda oluşabilecek yeni fırsatlardan yararlanma eğilimde olabilmektedirler. Bu yüzden tarım, gastronomi turizminde bir fırsat olarak görülmektedir (Türk, 2021).

5. Gastronomi Turizminde Bir Fırsat Olarak Tarım

Tarım, ilk uygulandığı yöntemiyle ve anlamıyla aynı kalmadığı için bugün özellikle ülkeler açısından önem arz etmektedir. Bunun sebebi, tarım sektörünün uzun yıllar boyunca ülke ekonomilerinde temel sektörlerin başında gelmiş olmasıdır. Geçmişten günümüze kadar geçen sürede artan dünya nüfusuna sürekli olarak gıda, ekonomi ve diğer kaynakları sağlayabilen tarım faaliyetleri, ülkeler için oldukça önem arz etmiştir (Velten, Leventon, Jager & Newig, 2015). Bir tarım ülkesi olmak pek çok açıdan olumlu sonuçlar getirmektedir. Toplumun beslenmesi, nüfus, işgücü, sanayi, iç ve dış ticarete olan katkısı ile tarım, ülke ekonomisine farklı açılardan katkı sağlamaktadır. Ekonomi ve gıda kaynağı oluşturma gibi boyutlarının yanı sıra tarım, ülkelerde alternatif turizm olarak görülmekte ve uygulanmaktadır (Uzundumlu, 2012).

Günümüz tarımı, sadece besin kaynağı oluşturmak amacıyla yapılan bir uygulama olarak kalmamış, ayrıca alternatif turizmin bir parçası haline gelmiştir. Belirli bir bölgede yapılabilmesi özelliği ile de yöresel değerleri barındırabilmektedir. Tarım sürecindeki gelişim ayrıca turistler açısından merak uyandırmaktadır. Tarım faaliyetine katılan turistler, tarım ürünlerinin üretiminden tüketimine kadar geçirdiği her sürece tanık olabilmektedirler (Şengül, Genç & Türkay, 2020). Özellikle gastronomi turistlerinin eğilimleri arasında; yerel pazarlara katılmak, gıda fuarlarına katılmak, yöresel restoranlarda tadım yapmak, bahçeleri ziyaret etmek, hasat ve bağ bozumu gibi etkinliklere katılmak, imalathaneleri ve gıda işletme tesislerini ziyaret gibi aktivitelere katılmak yer almaktadır (Yun, Hennessey & Macdonald, 2011). Bu aktivitelerde, yenilik arayışı içerisinde olan gastronomi turistinin taleplerine karşılık olarak tarım faaliyetleri önemli arz kaynağı oluşturmaktadır. Alternatif turizm türü olması bakımından agro turizmi, gastronomi turizminde bir fırsat olarak değerlendirmek mümkündür. Agro turizm, bölgesel kalkınmada önemli rol oynamaktadır. Tablo 2' de sunulan, sürdürülebilir tarım ve kırsal kalkınma hakkında yapılmış çalışmaya göre kırsal kalkınma için kullanılan araçlar ile ulaşılmak istenen amaçlar sosyal, ekonomik ve çevresel katkılar sağlamaktadır (Pezikoğlu, 2012).

Tablo 2: Tarımın Kırsal Kalkınmaya Katkıları (Pezikoğlu, 2012)

Kırsal Kalkınma	Araçlar	Amaç: Azaltma
Ekonomik gelişme Fiziksel altyapı iyileştirmeleri İnsan kaynakları kapasitesinin artırılması Çevre koruma ve geliştirme	Tarımsal desteklemeler Farklı sektörlere yeni yatırım destekleri Sosyo-kültürel projeler Yeni iş olanakları	Göç hareketliliği Çevre kirliliği Yoksulluk Gıda güvencesi

Sadece kırdada yapıldığı için tarım bir kırsal turizm olarak düşünülürken, kırsal turizm sadece tarımı kapsamamaktadır. Diğer bir deyişle bir alternatif turizm çeşidi olarak agro turizm, kırsal turizm kapsamında daha derinlemesine bir tür ve özel ilgi turizmi olarak düşünülmektedir. Tüketicilerin talepleri arasında yer alan taze, az işlem görmüş, sağlıklı, etik, çevreye duyarlı üretilmiş, sürdürülebilir, yaşam standartlarına ve sağlık durumlarına fayda sağlayacak gıdalara ulaşma talebine karşılık olarak tarım bir fırsat niteliğindedir (Tarladan Sofraya Stratejisi, 2020). Son zamanlarda alternatif türlere olan ilginin artması ve özel ilgi alanı olarak agro turizmine katılanların sayısındaki artış, tarım turizmi kapsamında yiyecek içeceklerin topraktan tabağa kadar ya da topraktan bardağa kadar olan sürecine eşlik edilmesi bir gastronomi turizmi etkinliği olarak düşünülmektedir (Çıkan, Çeken & Uçar, 2009).

6. Agro ve Gastronomi Turizmi Etkinlikleri

Gastronomide yeni trendler ve eğilimler arasında agro turizmi son zamanlarda ilgi çekmektedir. Phillip, Hunter & Blackstock (2010)'a göre agro turizm etkinliklerinden bahsederken tarım temelli yapılan bir faaliyete veya bir çiftlikte yapılan tarımsal faaliyetlere katılmak akla gelen ilk uygulamalardır. İkinci olarak turistlerin doğrudan, dolaylı veya pasif olarak faaliyetlerine katılmış olması gerekmektedir. Doğrudan uygulamalar arasında süt sağma ve ürün hasadı; dolaylı uygulamalar arasında yiyeceklerin hazırlanması veya satışı; pasif uygulamalar arasında çiftlik dışında yapılan faaliyetler örnek olarak gösterilmektedir. Üçüncü olarak ise turistlerin tarım kaynaklı tecrübelerinde otantiklik algısının olması gerekmektedir. Bu bağlamda turistlerin tarımsal deneyimlerini aktivitelerin özgünlüğü ile algılaması ve doğrudan otantik tarımsal faaliyetlere katılma şansı sunması agro turizmin temel özellikleri arasında gösterilmektedir (Civelek, Dalgın & Çeken, 2014).

Turistlerin destinasyonlardaki yöresel ürünlerin üretim aşamalarına eşlik etmesi ve yapılan ürünleri tüketmek amacıyla yapılan bölge seyahatleri yerel ekonomiye katkı sağlayıp bölgesel hareketliliği artırmaktadır (Katlav, Eren & Tuna, 2019). Buna örnek teşkil eden oleo turizm (zeytincilik), güncel agro turizm çeşitlerinden biridir. Doğaya zarar vermeden yerel halkın uygulamış olduğu geleneksel tarım faaliyetlerine turistlerin de katılımıyla gerçekleştirilen oleo turizm, doğa ve kültürel unsurların yanı sıra gastronomi unsurlarını da barındırmaktadır (Özkaya, Özkaya, Tunalıoğlu, Bayar & Tunalıoğlu Özkaya, 2018). Turistler zeytin hasadında yer alarak zeytin toplamanın yanı sıra zeytinyağı yapımına eşlik edebilmekte ve yapım sürecine kendi eşlik ettikleri ürünleri satın alabilmektedirler.

Agro turizm örneklerinden bir diğeri de bağcılıktır. Türkiye’de, Çanakkale Bozcaada’da (Şekil 2) yetişen ve bölgeye has olan üzümün hasadına turistler eşlik ederek üzümden elde edilen şarap, kanyak, sirke, üzüm şırası, üzüm pestili, üzüm sucuğu, köfter, kuru üzüm, üzüm pekmezi ve salamura asma yaprağı yapım aşamalarında yer alabilmektedirler (Çavuşoğlu, 2012). Bağcılık ve tarım turizmi etkinlikleri kapsamında ayrıca İzmir’de bulunan Şirince, Kapadokya Bölgesi’ndeki Nevşehir ve Marmara Denizi’nin güney batısında yer alan Avşa Adası’na ait yerel üzüm çeşitlerinin toplanması ve işlenmesi üzerine düzenli olarak etkinlikler düzenlenmektedir (Türkben, Gül & Uzar, 2012).

Gastronomi ve tarımı aynı anda barındıran ve göz ardı edilemeyecek yerlerden biri de yöresel ürün pazarlarıdır. İzmir Tire’de uzun zamandır varlığını sürdüren ve son zamanlarda her hafta Salı günleri kurulan, bölgedeki en büyük pazar durumundaki “Tire Pazarı” (Şekil 2) yerelliği aşan, canlılığı ve ulusal ölçekteki tanınırlığı ile ticari gücünün bir ispatıdır (Ataberk, 2017). Ayrıca, tanınmış şefler tarafından da Tire pazarından alışveriş yapmak tercih edilen ve restoran tanıtımlarında kullanılan bir strateji durumundadır. Türkiye’nin turizm başkenti Antalya’nın Kumluca ilçesi seracılığın yüksek oranda uygulandığı bir ilçe olarak bilinmektedir. Antalya’ya gelen turistlerin tarım etkinliklerine katılması sağlanabilir.

Şekil 2: Bozcaada Bağbozumu Festivali ve Tarihi Tire Salı Pazarı (Soldan Sağa)

Kaynak: <https://bozcaadan.com/bozcaada-bagbozumu-festivali/>; <https://www.tire.bel.tr/tr/IlcemizTire/TirePazari>

Tarım turizminin gelişimi sağlayan diğer bir unsur da coğrafi işaretlerdir. Coğrafi işaret ile tescillenen ürünler hem standartlaşmada hem de bölgeye has üretimde ayırt edici olmaktadır. Bu yüzden coğrafi işaret ile tanıtılan tarım ürünleri de tarım turizmine destek sağlamaktadır. Ayrıca coğrafi işaret, bir bölgeye özgü ürünün yetiştirilmesi, pazarlanması ve tescillenmesi gastronomik kimlik sahibi olmada rol oynamaktadır. Gastronomik kimliğin taklit edilmesini önleyen, üreten bölge halkını, tüketen turistleri ve en çok da ürünü koruyan coğrafi işaretler gastronomi turizminin gelişmesinde önemli rol oynamaktadır (Başat, Sandıkçı & Çelik, 2017). Yetiştirildiği bölgeye has olması nedeniyle Adana karpuzu ve şalgamı, Mersin muzunu, İzmir zeytini, Bozcaada çavuş üzümü, Malatya kayısı ve Amasya misket elması coğrafi işaret almış tarım ürünlerinden bazılarıdır (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2023).

Aktif halde düzenli olarak tekrarlanan tarım etkinliklerin bölgesel katkıları yadsınmamış ve olumlu yaklaşımlar sergilenmiştir. Etkinlikler özelinde örnek olarak İzmir Urla Enginar Festivali ve Alaçatı Ot Festivali gibi etkinliklerin katılımcılarının bölgede kalkınmaya fayda sağladığı aktarılmıştır. Ancak etkinliklere katılanların büyük oranda yerliler olduğu belirtildiğinden tanıtım ve pazarlama stratejilerinin geliştirilmesi ve ulusallığın yanı sıra uluslararası etkinlikler düzenlenmesi gerekliliği belirtilmiştir. Bu sayede kültürel etkileşimin artacağı da düşünülmektedir.

7. Agro ve Gastronomi Turizminin Sağlayacağı Katkılar

Tarım ve gastronomi turizminin birlikte değerlendirilmesi sonucunda agro turizmin sağlayacağı katkılar arasında ekonomik faydalar ve sürdürülebilirlik konuları dikkat çekmektedir. Agro turizmin toplumsal ve kırsal bölge açısından, tarım sektörü açısından ve turizm sektörü açısından yararları Tablo

3'te gösterilmiştir. Ayrıca agro turizm, çeşitli ulusal kalkınma programları ile kırsal kalkınmanın sağlanması amacıyla tarımsal ürün odaklı yapısından, tarımsal kültür pazarlamasına dayalı bir yapıya dönüştürülmektedir (Çıkın, Çeken & Uçar, 2009). Bu sayede, kırsal bölgelerin ekonomik kalkınması ve tanıtılmasına yönelik çalışmalar yapılabilmektedir. Bunlara ek olarak agro turizmin sağladığı yöresel ve bölgesel faydalar da bulunmaktadır. Yöresel ve bölgesel katkıları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Demirezen, 2020);

- Anne babalar için çocuklarının şehir hayatından başka bir aktiviteye katılmayı,
- Özelde bölge ekonomisini güçlendirirken genelde ülke ekonomisine katkı vermeyi,
- Tarımda ürün çeşitliliğine ve ürünlerin pazarlanmasına destek olmayı,
- Doğal, kültürel ve tarihi kaynaklardan sermaye kazanmayı,
- Kırsal doğanın korunmasına yardımcı olmayı,
- Tarım çalışanları için iş fırsatı yaratmayı,
- Bölgenin gelişmesini sağlamaktadır.

Tablo 3: Agro Turizminin Faydaları (Semint, Karadağ & Özer, 2022)

Toplumsal ve Kırsal Bölge Açısından	Tarım Sektörü Açısından	Turizm Sektörü Açısından
<p>Yerel işletmeler ve bölgedeki kişiler için ek gelir sağlar.</p> <p>Bölgedeki alt yapı ve üst yapıların gelişmesine katkı sağlar.</p> <p>Kırsal alanlarda çevrenin en iyi şekilde muhafaza edilmesine yardımcı olur.</p> <p>Yöresel kültürün, geleneksel yapının ve el sanatlarının tanıtılmasına olanak sağlar.</p> <p>Bölge halkının tarımsal açıdan eğitilmesini sağlar.</p> <p>Yatırımcılara kırsal alanlarda farklı yatırım fırsatları oluşturur.</p> <p>Çiftliklerde tüm aile bireylerinin çalışmasına imkân sağlar.</p>	<p>Tarım faaliyetlerinde bulunan işletmelerin büyümesine katkıda bulunur.</p> <p>Çeşitli tarımsal ürünlerin oluşturulup geliştirilmesini sağlar.</p> <p>Tarımdan elde edilen gelirlerin artmasını sağlar.</p> <p>Yeni tüketici pazarını oluşturur. Yerelde üretilen ürünlerin tanıtılmasına yardımcı olur.</p> <p>Tarım işletmelerinin daha yönetsel ve işlevsel bir hale gelmesini sağlar.</p> <p>Tarım sektörünün sürdürülebilir bir hal almasına katkıda bulunur.</p>	<p>Ziyaretçilere farklı bir turizm hizmeti ve ürünü sunulmasına imkân verir.</p> <p>Kırsal bölgeleri ziyaret edenlerin sayısında artış sağlayıp destinasyonların tanıtımını yapmış olur.</p> <p>Kırsal alanlarda turizm sezonunun uzun süreçte devam etmesine yardımcı olur.</p> <p>Döviz getirisi sağlar.</p>

Türkiye’de agro turizm faaliyetlerini uygulayan çiftlik ve işletmelerin bir arada toplandığı Buğday Derneği tarafından yürütölen “Ekolojik Çiftliklerde Tarım Turizmi ve Gönüllü Bilgi, Tecrübe Takası” (TaTuTa) projesi bulunmaktadır. TaTuTa projesinin amacı; Türkiye’de ekolojik tarımla geçinen çiftçi ailelerine maddi, gönüllü emek veya bilgi desteği sağlayarak ekolojik tarımı teşvik etmek ve sürdürülebilirliğini sağlamaktır (www.bugday.org, 2006). TaTuTa projesinin hedefleri ve önemi řu şekilde belirlenmiştir;

- Başta kırsal nüfus olmak üzere doğal döngülere dost, kalıcı bir canlılık kaynağı yaratacak ekolojik üretime yönelik sağlıklı örnekleri oluşturmak ve çoğaltmak,
- Kentte yaşayan insanların ekolojik çiftliklerdeki yaşamı deneyimleyerek ekolojik yaşama ilişkin sorumluluklarını içselleştirmeleri ve günlük yaşamlarında daha fazla uygulamaya koymak,
- Ekolojik yaşam hareketinde gruplar, bireyler ve farklı kültürler arasındaki iletişimi güçlendirmek,
- Tüketici ve üretici faaliyetlerinde birinci elden ekolojik yöntem, deneyim ve bilgi paylaşmak,
- Doğaya duyarlı üretim ve tüketim modellerini destekleyerek toprak, hava, su kalitesi, biyolojik çeşitlilik, iklimler ve diğer doğal döngülerin sağlıklı devamına katkıda bulunmaktadır.

Agro turizm, özellikle yöresel gastronomi turizmi türlerinde ürünlerin işletme planı olarak kullanılmaktadır. Spesifik olarak her bölgenin tipik ürünleri, kültürel kimliklerinin bir parçası oldukları için genellikle menşee adı sertifikalarıyla ilişkilidir. Türkiye’de menşee adı taşıyan pek çok özgün tarımsal gıda ürünü bulunmaktadır. Bu ürünlerin tanıtılması ve gastronomi turizminde kullanılması, yöresel ve doğal üretiminin desteklenmesi, agro turizm uygulamalarının tüm kırsal alanlarda yaygınlaşması agro turizmin faydalarından yararlanmak için ihtiyaç niteliği taşımaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Tarımın ve gastronomi turizminin mevcut halinin gelişmesi için standartlaşmanın gerekli olduğu düşünölmektedir. Standart hizmet sağlandığında kaliteli hizmetin de devam ettirilebileceği dikkat çekmektedir. Ayrıca tarım alanındaki tüm çalışmalar ile gastronomi kaynaklarının iyileşmesi ile karşılıklı kazanım mümkün olabilmektedir. Tarım turizmindeki ekolojik uygulamalar ile insanların sorumluluk bilincinin artarak çevreye daha duyarlı, daha bilgili ve görüş sahibi olabilecekleri düşünölmektedir.

Gelişmekte olan bir turizm türü olarak agro turizmin bir alternatif olmaktan daha öte özellikle kitle turizminin oluşturduğu olumsuzluklara karşı bir gereklilik olduğu düşünülmektedir. Buna göre kitle turizmine ek olarak turizm tanıtımlarında tarım ön plana çıkarılarak agro turizm ile gastronomi turizmini cazip kılan tekliflere yönelmek gerekmektedir. Bu potansiyeli değerlendirmek için Türkiye konumu itibarıyla oldukça elverişli durumdadır. Agro turizm, alan yazında çoğunlukla bağcılık ve zeytincilik gibi etkinliklere örneklendirilirken bu faaliyetlere ek olarak seracılık da değerlendirilmelidir. Türkiye’de seracılık da oldukça etkin olarak kullanılmakta ve üretim miktarındaki payı oldukça yüksektir. Seracılık ile turizm faaliyetine çekicilik kazandırmak amacıyla turistlerin konaklayacağı, aktivitelere katılacağı, deneyimlerini cazip hale getirecek tesisler oluşturulabilir.

Agro turizm uygulamalarının genişletilerek tüm ülkede etkili hale dönüştürülmesi ile sürdürülebilir bir gastronomi turizmi mümkün görülmektedir. Agro turizm sadece talep oluşturanlar için değil arz kaynağı oluşturanlar tarafından da ele alınmalıdır. Bu noktada tarımla ve gastronomi ile ilgilenen küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin desteklerinin artırılması da etkili olacaktır. Sonuç olarak gastronomi turizmi kapsamında agro turizm, sağladığı katkıları ve sürdürülebilir kabul edildiği için önem arz eden bir turizm türü olarak kabul görmelidir. Agro turizmin bir alternatif turizm olmasından çok Türkiye için gerekli bir turizm türü olduğu vurgulanmaktadır.

Bu kadar önemli olan bir konuda devlet, üniversite, sektör ve yerel yönetimlerin birlikte işbirliği içinde çalışması agro turizm ve gastronominin gelişmesi açısından büyük yarar sağlayacaktır. Ayrıca turizm, gastronomi, tarım ve sağlık ile ilgili bilim insanları tarafından da daha fazla çalışmanın yapılması konunun önemini vurgulanması açısından oldukça önemlidir.

Kaynakça

- Akkaya, A. & Özcan, C. C. (2019). Türkiye’de Gastronomi Turizminin Ekonomik Etkilerinin İndeks Değerlendirmesi. *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, 6(32), 251-267.
- Aksoy, M. & Sezgi, G. (2015). Gastronomi Turizmi Ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Gastronomik Unsurları. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 3(3), 79-89.
- Ataberk, E. (2017). Tire (İzmir)’de Turizm Türlerini Bütünleştirme Olanakları: Kültür Turizmi, Kırsal Turizm, *Agroturizm ve Gastronomi Turizmi. Turizm Akademik Dergisi*, 4(2), 153-164.
- Aytan, O.A. (2021). Hareketli Avcı-Toplayıcı Grupların Yaşam Biçimiyle Yerleşik Çiftçi Toplulukların Yaşam Biçimi Arasındaki İnsan-Mekân İlişikisinin Mukayesesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2), 979-1012.
- Bahar, O. (2003). Kitle Turizminin Çevre Üzerindeki Olası Etkileri: Bodrum Örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 14(2), 150-158.
- Başat, H. T., Sandıkçı, M., & Çelik, S. (2017). Gastronomik Kimlik Oluşturmada Yöresel Ürünlerin Rolü: Ürünlerin Satış ve Pazarlanmasına Yönelik Bir Örnek Olay İncelemesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5(2), 64-76.
- Bozcaadadan.com (2023). Bozcaada Bağbozumu Festivali 2023. <https://bozcaadadan.com/bozcaada-bagbozumu-festivali/>. Erişim Tarihi: 22.08.2023.
- Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği (2006). TaTuTa. <https://www.bugday.org/blog/latest-event/>. Erişim Tarihi: 20.08.2023.
- Bülbül, P. (2017). Eski Anadolu’da Tarım Faaliyetleri. *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 17, 269-282.
- Civelek, C., Dalgın, T. & Çeken, H. (2014). Agro-Turizm ve Kırsal Kalkınma İlişkisi: Muğla Yöresindeki Agro-Turizm Alanlarında Bir Araştırma, *Turizm Akademik Dergisi*, 1 (1), 15-28.
- Civelek, M. & Karadağ, L. (2020). Tarım Turizmi Çalışmalarının Bibliyometrik Analizi. *Turizm Akademik Dergisi*, 7(2), 145-164.
- Cömert, M. & Özkaya, F. D. (2014). Gastronomi Turizminde Türk Mutfağının Önemi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 2(2), 62-66.
- Çavuşoğlu, M. (2012). Bozcaada Üzüm Tarımı Turizmi ve Elektronik Tatil Tasarım Site Uygulaması. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 2(2), 49-54.
- Çelik, S. (2018). Alternatif Turizm. *The Journal of International Social Research*, 11(56), 193-204.
- Çıkın, A., Çeken, H. & Uçar, M. (2009). Turizmin Tarım Sektörüne Etkisi, Agro-Turizm ve Ekonomik Sonuçları. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 15(1), 1-8.

- Demirezen, B. (2020). Agro Tourism in Turkey. *International Journal of Health Management and Tourism*, 5(1), 64-75.
- Doğan, Z., Arslan, S. & Berkman, A. (2015). Türkiye’de Tarım Sektörünün İktisadi Gelişimi ve Sorunları: Tarihsel Bir Bakış. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 29-41.
- Drone Bilgi Bankası (2020). Zirai İnsansız Hava Aracı - Drone ile İlaçlama. <https://www.drone.net.tr/blog/zirai-insansiz-hava-araci-1275.html>. Erişim Tarihi: 22.08.2023.
- Du Rand, G.E. & Heath, E. (2006), Towards A Framework For Food Tourism As An Element Of Destination Marketing. *Current Issues in Tourism*, 9(3), 206-234.
- Eser, D., Geçit H. H. & Emeklier H. Y. (2000) Tarımsal Ekoloji Tanım ve Terimler Sözlüğü. Ankara: Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ders Kitabı.
- Gartner, W. C. (1996). *Tourism Development: Principles, Processes, and Policies*. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Gürler, A. Z. (2008). Tarım Ekonomisi. Ankara: Nobel Yayın ve Dağıtım.
- Hacıoğlu, N. & Avcıkurt, C. (2008). Turistik Ürün Çeşitlendirmesi. Ankara: Nobel Yayınları.
- İlhan, İ. (2019). Alternatif Turizm. Editörler: Ş. Aydın & D. Eren içinde, *Alternatif Turizm* (19-48). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Katlav, E. Ö., Eren, F. Y. & Tuna, M. (2019). Kapadokya’da Bağcılığın Gastronomi Turizmi Açısından Değerlendirilmesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7(3), 2167-2186.
- Kaypak, Ş. (2012). Ekolojik Turizm Ve Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (1), 11-29.
- Kılavuz, E. & Erdem, İ. (2019). Dünyada Tarım 4.0 Uygulamaları ve Türk Tarımının Dönüşümü. *Social Sciences*, 14(4), 133-157.
- Koerich, G. H. & Müller, S. G. (2022). Gastronomy Knowledge In The Socio-Cultural Context Of Transformations. *International Journal of Gastronomy and Food Science*, 29, 100581.
- Köksel, H. & Şanlıer, N. (2021). Geleneksel Ekmeklerimiz. Ankara: Atalay Matbaacılık.
- Okumuş, B. (2020). Food Tourism Research: A Perspective Article. *Tourism Review*, 76(1), 38-42.
- Özdemir, E. G. & Büyükkuru, M. (2019). Turizmin Tarihsel Gelişimi. Editörler: Ş. Aydın & D. Eren içinde, *Alternatif Turizm* (1-18). Ankara: Detay Yayıncılık.

- Özkaya, F. D. & Can, A. (2012). Gastronomi Turizminin Destinasyon Pazarlamasına Etkisi. *Türktarım, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Dergisi*, 206, 28-33.
- Özkaya, F. D., Özkaya, M. T., Tunalioğlu, R., Bayar, R. & Tunalioğlu, E. (2018) Anadolu'da Zeytin Ve Zeytinyağlı Yemekler Rotası. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(3), 263-274.
- Pektaş, F. (2018). The Effect Of Lifestyle On The Demand For Alternative Tourism. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(1), 187-198.
- Pezikoğlu, F. (2012). Sürdürülebilir Tarım ve Kırsal Kalkınma Kavramı İçinde Tarım-Turizm-Kırsal Alan İlişkisi ve Sonuçları. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1, 83-92.
- Phillip, S., Hunter, C. & Blackstock, K. (2010). A Typology for Defining Agritourism. *Tourism Management*, 31, 754-758.
- Samarathunga, W. H. M. S. & Gamage, D. (2020). Alternative Tourism As An Alternate To Mass Tourism During The Post-COVID-19 Recovery Phase: The Case Of Sri Lanka. *Sage Advantage: Preprint*. 1.
- Sarıışık, M. & Özbay, G. (2015). Gastronomi Turizmi Üzerine Bir Literatür İncelemesi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 26(2), 264-278.
- Semint, S., Karadağ, Ü. & Özer, Ç. (2022). Tarım Turizmi ve Gastronomi Turizmi Üzerine Bir Değerlendirme. Editör: Y. Oğan içinde, *Gastronomi Alanında Tematik Araştırmalar 2* (155-164). İstanbul: Çizgi Kitapevi e-Kitap.
- Slow Food (2020). The COVID-19 Crisis Should be the Time to Rethink Food and Farming Models. <https://www.slowfood.com/the-covid-19-crisis-should-be-the-time-to-rethink-food-and-farming-models/>. Erişim Tarihi: 31.08.2023.
- Şengül, S., Genç, K. & Türkay, O. (2020). Her Şeyin Turizmi (Mi?): Turizm Çeşitlerini İsimlendirme Problemi. *Journal of New Tourism Trends*, 1(1), 14-21.
- T.C. Tire Belediyesi (2023). Tarihi Tire Salı Pazarı. <https://www.tire.bel.tr/tr/IlcemizTire/TirePazari>. Erişim Tarihi: 22.08.2023.
- Tarladan Sofraya Stratejisi (2020). Adil, Sağlıklı Ve Çevre Dostu Bir Gıda Sistemi İçin. Akdeniz İhracatçı Birlikleri (Çev.), 20 Mayıs 2020, Brüksel.
- Türk Patent ve Marka Kurumu (2023). "Türkiye'nin Coğrafi İşaretleri" <https://ci.turkpatent.gov.tr/anasayfa>. Erişim Tarihi: 05.08.2023.
- Türk, O. (2021). Muş İlinin Gastronomi Turizmi Potansiyeli Ve Swot Analizi. *Journal of International Social Research*, 14(77).
- Türkben, C., Gül, F. & Uzar, Y. (2012). Türkiye'de Bağcılığın Tarım Turizmi (Agro-Turizm) İçinde Yeri ve Önemi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2, 47-50.

- Uğuz, S. (2011). Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Burhaniye'nin Alternatif Turizm Potansiyeli. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (24), 332-353.
- Usta, Ö. (2014). Turizm Genel ve Yapısal Yaklaşım. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Uzundumlu, A. S. (2012). Tarım Sektörünün Ülke Ekonomisindeki Yeri ve Önemi. *Alinteri Journal of Agriculture Science*, 22(1), 34-44.
- Ünsal, A. (2021). Nimet Geldi Ekine Türkiye'nin Ekmeklerinin Öyküsü. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Velten, S., Leventon, J., Jager, N. & Newig J. (2015). What is sustainable agriculture? A systematic review. *Sustainability*, 7(6), 7833-7865.
- Yavuz, M. & Özkanlı, O. (2019). Yöresel Yiyecek ve İçeceklerin Gastronomi Turizmine Etkileri: Gökçeada Örneği. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 279-301.
- Yavuzaslanoğlu, E. & Yavuz, M. (2012). Karaman'ın Tarım Turizmi Yönünden Potansiyeli. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1, 31-33.
- Yıldız, Z. & Kalağan, G. (2008). Alternatif Turizm Kavramı Ve Çevresel Etkileri. *Yerel Siyaset Dergisi*, 35, 42-44.
- Yun, D., Hennessey, S. M. & Macdonald, R. (2011) Understanding Culinary Tourists: Segmentations Based on Past Culinary Experiences and Attitudes toward Food-related Behaviour. *International CHRIE Conference-Referenced Track*, 15, 1-13.

